

Läsning för barn

Elisabet, 5 år har just hört mamma läsa Hattstugan av Elsa Beskow. Hon är rosig om kinderna och full i fniss. ”En gång till mamma”, säger hon. Nej, säger mamma vi har redan läst den två gånger ikväll – och du kunde alla rimmen”. ”Bara en gång till, mamma”, ber hon med sin sötaste röst. ”Ja”, säger mamma till slut, men bara en gång till.” ”Ja, ja, ja, mamma”, säger Elisabet förtjust. Hon nästan kiknar av skratt och säger ivrigt: ”Börja nu mamma, börja nu genast!” Och hon sätter sig till rätta i mammas knä och stoppar tummen i mun och är idel öra.

Det är med svårförklarad iver som barn upphetsat upptäcker läslustan – först vid högläsningen och sedan i en andra våg vid upptäckten av det egna läsandets absorberande kraft.

Sagens förtrollade värld är den som rullas upp i bilderböckernas värld, där text och bild i förening med en högläsares röst skapar den nödvändiga stämningen. I sagovärlden möter sällsamma äventyr, faror skrämmer och hotar, magiska förvandlingar löser ångslan och skräck och de mest omöjliga situationer kommer att sluta i någon form av magisk upplösning.

I de trogna folksagorna med rötter i muntlig tradition finner vi Askungen, Törnrosa, Rödluvan och Snövit och massor av sagor på liknande teman där det goda besegrar det onda och där upplösningen till och med kan betvinga den skenbara döden – den hundraåriga sömnen eller Snövit i glaskistan som fått äppelbiten i halsen. Dessa sagor är exempel på hur barnets symboliserande förmåga stimuleras i de fantastiska och fantasieggande bilder som sagan förmår framkalla i det inre. I olika former presenteras i sagorna sexualitetens ännu hemliga och dunkelt spännande världar som av barnet ännu bara anas. Barnets egen sinnlighet och gryende sexualitet stimuleras och utgör en del av högläsandets iver inför sagornas fantastiska uppbyggnad med uppladdning, genomförande och en extatisk kulmen som också innehåller en fara och inte sällan något våldsamt – kommer man att överleva eller inte, kommer hjälten och hjältingen att klara de svåra provningarna och få varandra?

Drastiska upplösningar av förloppet i sagorna saknas

sannerligen inte, åtminstone inte i deras originalversion. När prinsens tjänare ska prova glasskon på Askungens systrar, skär de av sig hälarne för att få den lilla skon på foten. När häxan i pepparkakshuset söka göda barnen, får de sticka ut fingrarna ur sitt fängelse så häxan ska smaka och när de lurat häxan att släppa ut den, så vräker Hans och Greta dem med gemensamma krafter in i ugnen och bränner upp henne. Och när jägaren i Rödluvan räddar mormor och flickan, sprättar han raskt upp magen på vargen och befriar de instängda, fyller så vargens mage med tunga stenar som han släpar på tills han dör. Alla folksagor som upptecknats i många versioner handlar nästan undantagslöst om sexuella förhållanden, graviditet, rivalitet mellan syskon, synd och straff.

Den sexualupplysning som sagan framkallar och lämnar till barnen är skonsam och indirekt. Den bygger både på barnsexualitetens föreställningar om att barn kommer genom någon form av ätande, att storken kommer med dem och att barn kan uppslukas och försvinna i hotande skogar och snår. Skendöda kan väckas till liv genom en kyss som i Törnrosa och Snövit och ondskefulla häxor kan förinta genom drypande gift eller stänga in barn i trollens hålor. Var och en som lyssnar till sagornas dolda symbolvärld kan ta till sig kunskapen efter sin förmåga, på sin nivå och efter sin personlighet. Symbolerna med hjälp av vilka barnen assimilerar och tar till sig vuxenvärldens hemligheter berövas inte poesi och ömsinnet men heller inte passionernas kraft.

Det som förmedlas som neutral men brutalt saklig upplysning om frön från pappa som sticker in sin penis i mammas springa går in genom ena örat och ut genom det andra eller förvandlas av kreativa småttingar till poesi, måhända stimulerad av sagoläsningen. Infantila fantasier växer fram också ur den sakligaste upplysning eftersom barnens infantila önskevärld måste hantera de barnsliga önskingarna om att pappas frön ska växa i flickors mage så snart de har gift sig med pappa eller att mamma ska få ett barn snart bara pojkens snopp inte var så erbarmligt liten – och vad skulle pappa göra om han blev arg? Sakkunskaperna om kroppens funktioner blandas med önskefantasier, sagofragment, drömmar och lekar i ett sammelsurium som varje barn så småningom reder ut på sitt eget sätt och där den sakliga sexualupplysningen spelar en bara undanskymd roll. Och den förmedling av kärlekens och sexualitetens kraft som förmedlas när sagans prinsessa kysser grodan, den gömmer varje barn under sitt hjärta.

Läsandet frammanar bilder i det inre. Vårt tänkande och vårt införlivande av yttervärlden sker med hjälp av ett slags bildseende och bildskapande i det inre. När barnen blir lite

äldre och själva kan läsa tyst, bok efter bok, stimuleras minnets känsloladdade bilder i det inre och de bilder som läsandet väcker, kommer allteftersom att legeras med de tidigare bilderna. Bilderna är privata och deras känsloladdningar härrör från de inre erfarenheterna som förmår tända och stimulera de nya bilder som läsningen väcker. Här sker en dialektisk process mellan de läsandets bilder som författaren frammanar och de bilder som det läsande barnet eller ungdomen förmår skapa. Det fantastiska med denna process som är djupt berikande är att den version av den lästa texten som läsaren skapar vid sin läsning är hans eller hennes alldeles egen.

Vikten av mångtydighet

Tevebilden är kraftfull och flerdimensionell och fixerad och den stänger därför delvis av tittarens egen bildskapande kraft. Därför är TV-tittandet inte längre på samma sätt en djupt dialektisk process som griper fatt i det symbolskapande som är nödvändigt för en god kommunikation mellan människor. TV-mediet är som återger en berättelse därför ohjälpligt platt om filmmakaren inte har förmått att också i skapandet av TV-bilderna ingjuta den mångtydighet som är nödvändig för individens språkliga och symbolskapande förmåga i kommunikationen med andra. Därför kan man inte filma eller göra teater av en bok utan nödgas göra ett nytt konstverk. Den goda teaterföreställningen, säger Ingmar Bergman, äger inte rum på scenen utan i åskådarens bröst. Läsningen, däremot, äger alltid rum i läsarens bröst, ja hela kropp. Läsandet kan därmed paradoxalt sägas vara en synnerligen kroppslig och inte alls bara intellektuell aktivitet.

Den kulturella verksamheten i ett samhälle är beroende av människornas förmåga att symbolisera och därmed att hantera det svåruthärdliga. De kulturella produkterna – litterära texter, bilder i form av målningar, fotografier och andra bilder, skulpturer, installationer och arkitektur – måste vara mångtydiga för att kunna beskriva inte bara en yttre utan också en inre verklighet. Det är stimulansen av det inre bildskapandet som är kulturens viktigaste uppgift och den är inte något självklart givet utan något som måste läras in och erfaras i samverkan med andra människor, för barnen tillsammans med de vuxna som omger det. Detta sker bäst, inte genom pedagogiska förnumstigheter utan genom att lyssna till barnets egen berättelse om vad det ser och upplever i sin kulturella omvärld.

Den litterära texten som ingång till all kultur

De litterära texterna och läsningen är enligt min mening den

viktigaste vägen till kulturen, just därför att just de bildlösa texterna på boksidorna på ett suveränt sätt förmår att i sin mångtydighet väcka de bilder som är precis de rätta för just den individ som läser texten just vid den tidpunkt när läsningen sker. Man kan inte stiga ned i samma flod två gånger, brukar man säga. Man kan inte heller läsa samma bok två gånger. De böcker som lockar till omläsning väcker nya perspektiv och nya bilder vid andra och tredje omläsningen.

Nå men bilderböckerna, de illustrerade sagoböckerna då? Har de inte sitt berättigande som inkörsport till bildernas kulturvärld, bildkonst och arkitektur? Jag tror att de goda bilderböckerna fungerar väl, så länge mångtydigheten och det gåtfulla får uttryck i illustrationer och bilder. Att bilderna ställer nya frågor och väcker nya perspektiv. Vi erinrar oss vid första eftertanke bilder från vår barndoms böcker, och vi ser dem tydligare för vårt minne än många texter. Elsa Beskows suggestiva bild av det skrämmande trollet som lurar i Tomtebarnen eller bilden av Fredags fotspår som Robinson upptäcker i sanden på sin ödsliga strand, eller Ilon Wiklands oförglömliga bilder i Astrid Lindgrens första böcker, för att ta några exempel där text och bild i förening lockar fram nya läslustor.

Många barn och ungdomar älskar att läsa om böckerna om och om igen. I de böckerna söker de något av sig själva, kanske något som är en hemlighet också för dem själva. Helt och hållet hittar de inte fram till något slags klarhet, bara nästan. Just detta stimulerar vidare läsning, nästa bok och nästa och nästa. Denna upptäcktsfärd kan inte ersättas av något annat och hos de riktigt besatta varar den sedan hela livet!

